

KAPITTEL 8

Fortellinger om død, verdsetting av liv

Jan Grue

Institutt for spesialpedagogikk, Universitetet i Oslo

Abstract: Assisted dying is, almost by definition, a dramatic topic. Thus it can also be *dramatised*, both in fiction and in media coverage. Stories, whether they are best-seller books like Jojo Moyes' *Me Before You* or newspaper articles that spread virally, can reach a large audience. Stories also serve as indirect arguments. By depicting how assisted dying *might* or *ought* to work, they also express a normative stance on reality. This chapter investigates the patterns of some culturally central narratives of assisted dying, and questions the value judgments expressed in them. It also raises the question of which premises for further debate are brought about by such stories – premises about the assessment and valuation of human life.

Keywords: assisted dying, euthanasia, life worth living, narrative, rhetoric, quality of life

1 Innledning. Tankeeksperimenter, fortellinger og argumenter

Dette kapittelet handler ikke om dødshjelp forstått som et medisinsk eller juridisk spørsmål, men som tema i *fortellinger*, da både mediefortellinger og litterære fortellinger. Jeg er verken medisiner eller jurist, derimot språk- og kulturforsker, og jeg arbeider ut fra en hypotese om at språk i sin alminnelighet, og fortellinger i særdeleshet, former vårt inntrykk av verden. Dette gjelder også verdi- og samfunnsspørsmål, der mange, kanskje særlig de av oss som ikke har førstehåndserfaringer, danner oss inntrykk og oppfatninger på bakgrunn av fortellinger. På denne måten

Sitering av denne artikkelen: Grue, J. (2020). Fortellinger om død, verdsetting av liv. I M. A. Horn, D. J. H. Kleiven & M. Magelssen (Red.), *Dødshjelp i Norden? Etikk, klinikk og politikk* (Kap. 8, s. 157–171). Oslo: Cappelen Damm Akademisk. <https://doi.org/10.23865/noasp.96.ch8>.
Lisens: CC BY 4.0.

fungerer fortellinger som bindeledd mellom «er» og «bør». De bidrar til samfunnets forståelse ikke bare av hva dødshjelp er, men også – og kanskje enda viktigere – av hva som utgjør et *godt liv* eller et *liv verd å leve*.

Den amerikanske forfatteren og essayisten Joan Didion har et mye sitert epigram, hentet fra boken *The White Album* (1979). Hun skriver: *We tell ourselves stories in order to live*. Det høres beroligende ut, fortrøstningsfullt. Og slik siteres gjerne disse ordene, for å formidle dette budskapet – fortellinger gir mening, de hjelper. De neste par setningene tar imidlertid en helt annen vending: *We look for the sermon in the suicide, for the social or moral lesson in the murder of five. We interpret what we see, select the most workable of the multiple choices*. Det vil si, vi bruker fortellinger som et verktøy for å skape mening, men ikke alltid med et solid grunnlag. Moralen er ikke i hendelsene, vi skriver den inn – som best vi kan.

Dette blir særlig viktig i fortellinger om liv og død. Av alle meningsløse hendelser er et meningsløst dødsfall det verste. Det er derfor vi som mennesker arbeider hardest for å se sammenhenger og begrunnelser for døden.

Jeg skriver altså dette kapitlet ut fra to sentrale og beslektede antakelser. Jeg tror at fremstillinger av hvordan noe er, også fiktive eller hypotetiske fremstillinger, påvirker oppfatningene våre av hvordan ting *burde* være. Jeg tror også at vi ofte argumenterer, resonnerer og tenker via fortellinger om enkeltmennesker, også når det gjelder såkalt prinsipielle spørsmål. Det moderne medielandskapet er i all hovedsak strukturert rundt disse antakelsene. «Sterke historier» om enkeltmennesker blir bærende i debatter, og når det å fortelle disse historiene fører til politisk endring, kan mediene være fornøyd med sin evne til gjennomslag og påvirkning.

Enkelthistorier er ofte slående. Senest i februar 2019 ble det (posthumt) trykket et innlegg forfattet av Inger Staff-Poulsen (Staff-Poulsen, 2019) med tittelen «Vedlagte kronikk er kanskje litt kontroversiell – fordi jeg er død». Det ble svært mye delt og lest, og blir trolig stående som nettopp et *sterkt* argument for liberalisering av dødshjelp. Med henvisning til et retorisk begrep hviler dets styrke på *etos*, altså forfatterens personlige troverdighet. Fordi den avdøde taler på egne vegne og bokstavelig talt har hatt livet som innsats, finnes det begrenset rom for å møte argumentene akkurat i *dette* tilfellet. Staff-Poulsen kan vanskelig overprøves hva gjelder *hennes* liv. Spørsmålet er heller hvordan hennes fortelling fungerer

som argument i andre sammenhenger; det handler om overføringsverdi, og om overføring av verdier.

Naturligvis er ikke alle med på disse antakelsene om fortellingenes makt. Forhistorien til dette kapittelet begynte med et essay jeg skrev i Morgenbladet høsten 2016, og som ledet til en brevveksling med filosofen Ole Martin Moen (Grue & Moen, 2016). Han er blant de tydeligste norske forkjemperne for innføring av dødshjelp (Moen & Sterri, 2019), på prinsipielt grunnlag, og regien for brevvekslingen vår var ment å være *pro et contra*, en noenlunde balansert meningsutveksling om et vanskelig etisk og politisk spørsmål.

Delvis var denne brevvekslingen vellykket, i den forstand at mange sentrale argumenter i debatten som også motiverer denne boken, fikk nå frem til et bredt publikum. På mange måter var imidlertid brevvekslingen en fiasko, fordi Moen og jeg i stor grad snakket forbi hverandre. Kan hende skyldtes det våre respektive faglige bakgrunner – filosofi for hans del, diskursanalyse og retorikk for min del. Vi var, blant annet, uenige i om det er legitimt å argumentere med basis i et tankeeksperiment (hva skal man gjøre dersom et menneske både lider uutholdelig og ikke har noen utsikt til bedring?) som legges frem med minimal kontekst (stammer lidelsen fra en sykdom, eller kan den spores til hvordan samfunnet er organisert?). Den analytiske filosofien trives med isolerte, prinsipielle tankeeksperimenter som strategi for å nå frem til overordnede sannheter. Retorikken er ikke like komfortabel med denne måten å resonnerer på, fordi den insisterer på at ethvert eksempel som inngår i en argumentasjon, først og fremst skal *overbevise*. Verken scenarier eller historier er uavhengige av virkeligheten – uansett hvor hypotetiske de er ment å være.

Jeg skal ikke forsøke å rekapitulere hele debatten her; det er litt for fristende å utkjempe gamle kamper når motstanderen ikke er til stede. Likevel tror jeg at poenget over tåler å utvikles. Tankeeksperimenter og fortellinger settes uunnngåelig inn i ulike kontekster, de fortolkes og brukes til å skape mening. Dette er en grunnleggende menneskelig tilbøyelighet. Vi lytter ikke til historier fra et nøytralt ståsted. Et underliggende spørsmål om enhver historie er om den er et mulig identifikasjonspunkt, om den potensielt handler om oss selv eller noen vi kjenner.

Derfor er det viktig hvilke historier vi som samfunn forteller oss selv – om livene vi lever og hva slags mening de har. I dette kapittelet

er det slike fortellinger som er i fokus, og da først og fremst fortellinger om hvilke liv som er *verd* å leve, og hvilke som ikke er det. Fortellinger har en sterk overbevisende kraft, også indirekte. Det er derfor det er viktig, kanskje særlig når det gjelder etiske og politiske dilemmaer, å se nøye på disse fortellingene og hvilke moralske implikasjoner de bibringer.

2 Det meningsløse livet og den gode døden

Fortellinger kommer i mange former; de kan være så korte som en setning. Et sitat fra D. H. Lawrence – den store modernisten, den store litterære vitalisten – har hjemsøkt meg siden jeg først leste det i John Careys *The Intellectuals and the Masses* (2012). Det er en fortelling i form av et bilde, og det er i høyeste grad et bilde av sin tid, det tidlige 1900-tallet. Blant Careys temaer er spenningen som på den tiden hersket mellom progressive, utopiske prosjekter og den sendrektige, gjenstridige virkeligheten. Modernismen sammenfalt med rask urbanisering og det brede demokratiets gjennombrudd. Det var smertefullt for mange intellektuelle, som Lawrence, å måtte forholde seg til et folkedyp som ikke bare var mer vrimplende og fysisk tilstedeværende enn tidligere, men som hadde tilkjempet seg en helt annen grad av politisk makt. Han anså den nye menneskemassen som truende, også fordi den så tydelig besto av fattige mennesker, av de laveste i samfunnet. De var sykere enn overklassen, de var svakere, de var på alle måter av *lavere kvalitet*. Men det var mange av dem, og disse menneskenes eksistens ble forstått som et problem. I et privat brev skisserte Lawrence *sin* løsning:

If I had my way, I would build a lethal chamber as big as the Crystal Palace, with a military band playing softly, and a Cinematograph working brightly; then I'd go out in the back streets and main streets and bring them in, all the sick, the halt, and the maimed; I would lead them gently, and they would smile me a weary thanks; and the band would softly bubble out the 'Hallelujah Chorus'.
(Boulton, 1979, p. 81)

Ordene ble skrevet i 1908, fremtidsoptimismens tid, før første verdenskrig, før de faktiske dødskamrene, som jo minnet relativt lite om det

skinnende Crystal Palace. To detaljer er uventet viktige her. Lawrence inkluderer en kinematograf, det nyeste nye innen teknologi, og han ser for seg en empatisk relasjon, en gjensidig – om enn underforstått – enighet om at døden er et gode for dem som ledes nennsomt inn i kamrene. Dette er til det beste for alle. Det finnes en form for renselse her.

Denne minifortellingen er rik. Dette kan vi forvente av en av sitt århundres viktigste forfattere. Visjonen Lawrence beskriver, er poetisk komprimert og destillert. Den er også paradoksal. Det historiske Crystal Palace var et byggeteknisk mesterverk, et symbol på teknologi- og sivilisasjonsoptimisme, og en skjærende kontrast til dødskamrene Lawrence så for seg. Men dette paradokset er ikke særegent for ham, det kommer av idéhistoriske strømninger som preget hele hans tid. Det umiddelbare bakteppet er eugenikken, som for alvor var i ferd med å slå gjennom som politisk bevegelse. På de eugeniske verdenskongressene deltok forskere, kunstnere – og politikere. De delte en drøm om et bedre, lykkeligere og fremfor alt *renere* samfunn, et som var renset for dårlig genmateriale og unødvendig menneskelig lidelse.

Ingen skisserer en politisk løsning med mindre de ser et politisk problem. Mot slutten av 1800-tallet begynte det for alvor å bli klart at industrialiseringen og urbaniseringen var en akselererende og til dels ukontrollert prosess. Menneskene levde tettere på hverandre enn noensinne, i menneskeskapte omgivelser. Bekymringen var at noe *autentisk* hadde gått tapt – det virkelige livet, betingelsene for det gode livet. I romanene sine idealiserte Lawrence et liv tettere på naturen, en tilbakeskuende vitalisme. Når dette livet ikke lenger er mulig, når industrialiseringen har skapt en uholdbar situasjon i form av massenes uverdige liv, er det også teknologien som må tilby løsningen. Det dødsforherligende sitatet ser fremover, mot det som skal og må komme.

Verdisynet til Lawrence er også verd en tanke. Han skriver om menneskelivene som ikke er verd å leve – som *han* ikke kan forestille seg er verd å leve. *The sick, the halt, and the maimed*, de som vil takke ham pent for å kunne legge fra seg denne forferdelige byrden. Det er de fattige og syke som fyller Londons gater, massen av folk som ikke engang har noen funksjon i industrimaskineriet. De er overflødige, både som arbeidskraft og som mennesker. Det humane er å hjelpe dem til å dø. De

lider. Ikke bare i kroppslig forstand, men livene deres er meningsløse, og dette er en form for eksistensiell lidelse.

Dette sammenfallet, denne glidningen mellom det livet som (fra et bestemt perspektiv) er formålsløst og det livet som bør avsluttes, gir gjengklang i samtiden. I 1920 ga legen Alfred Hoche ut en liten bok (Binding & Hoche, 2012), skrevet av ham selv og juristen Karl Binding, om liv som ikke var verd å leve (på tysk het den *Die Freigabe der Vernichtung lebensunwerten Lebens*, mer eller mindre «Om å tillate ødeleggelsen av liv som ikke er verd å leve», eventuelt «livsuverdig liv»). Resonnementet begynner med de menneskene som lider uutholdelig, de terminalt syke, men favner også utviklingshemmede («idioter» i datidens terminologi) som lever det forfatterne anser som *meningsløse* liv.

I Lawrences scenario virker de som ledes inn i dødskamrene, klar over hva som skjer. De er takknemlige. Det er viktig å huske at de ikke er *dehumanisert* – ikke slik vi ofte tenker betydningen av ordet. Dehumanisering kan skje ved at man nekter å møte den andres blikk og anerkjenne dennes status som menneske og individ. Dette er ikke Lawrences poeng. Han tror han ser menneskene han beskriver, *bedre enn de ser seg selv*. Det er derfor en *human* handling han er med på å utføre; han har gitt dem det de egentlig vil ha, om de ikke har maktet å uttrykke det.

Ikke dehumanisering, altså, men en vurdering av hva som er humant for hvem, og hvordan menneskeliv skal verdsettes. Lawrence vil bevare og foredle en bestemt forestilling om det menneskelige, om hva det menneskelige *skal* være, og i humanismens navn setter han opp et regneark, et regnskap. Hoche og Binding anser seg også, i sin bok, som empatiske og humane og rasjonelle. Det er en høyst sekulær og moderne innstilling. Fra dette synspunktet finnes ikke noe liv etter dette, ingen hinsidig tilværelse som rettferdiggjør drapene. Det er bare det at noen liv ikke bør leves, fordi de ikke kan være fullverdige menneskeliv. De er en eksistensiell utgiftspost.

3 Inn i vår tid: Mediefortellinger og deres premisser

Lawrences bilde skinner med et uhyggelig historisk og litterært lys som også når vår samtid, dens nyhetssaker, dens mediefortellinger om

døden. Det opplyser noen av premissene for en del samtidig journalistisk historiefortelling, en form for historiefortelling som sjelden vil eller kan tydeliggjøre sine premisser. Mediefortellinger er på sitt mest virkningsfulle når de spiller på lag med uuttalte verdimessege antakelser og fordommer, slik blant annet diskursanalytikeren Norman Fairclough (2015) har vist. Dette styrer både hvordan fortellinger blir lagt frem, og hvilke som blir lagt frem, også fortellinger som handler om å være takknemlig for døden, fortellinger som feirer døden.

Brittany Maynard tok livet av seg i Oregon ved hjelp av denne delstatens lov om legeassistert selvmord. Det var i 2014. Maynard var ung og, på alle bildene som ble spredt i media, vakker og lykkelig. Hun hadde uhelbredelig hjernesvulst. Hun døde 1. november det året, slik hun hadde planlagt. Jeg skriver ikke nå om det som faktisk hendte – det kan jeg ikke vite, det kan praktisk talt ingen av oss – men om det vi ble fortalt, vi som leste amerikanske og norske nettaviser.

Dette var fortellingen slik den ble fortalt: en tragisk historie med en tross alt lykkelig slutt. Sorgmunter, full av katarsis. Til å gråte av og til å gå oppløftet videre fra. I denne fortellingen døde Maynard det året hun ble diagnostisert, men ikke før hun hadde reist jorden rundt. Hun hadde undervist på barnehjem i Nepal, giftet seg, hatt rike dager. I denne historien sto det siste kapittelet i skarp kontrast til de første, og det var kontrasten som gjorde historien levende, som gjorde den tragisk, men også vakker. Hun halte ikke ut lidelsen; hun ga oss som ikke kjente henne, et vakkert minne.

Vår tids kampanjer for dødshjelp er humane og humanistiske prosjekter. Det er de nødt til å være, noe annet er politisk umulig – foreløpig. De handler om å minimere lidelse og om å beskytte rettigheter, eller – rettere sagt – én rettighet, nemlig retten til å dø. Den retten er forankret i et *liberalt* prosjekt, ikke statlig-autoritært. Det er en rett til handlefrihet, men også i et eksistensialistisk prosjekt; det er retten til å styre sin livsfortelling gjennom å bestemme hvordan den skal ende.

Det underlige ved denne rettigheten er hvor avgrenset eller omfattende den kan fremstå, avhengig av hvilket perspektiv man anlegger. For noen er den individuelt avgrenset og gjelder bare enkeltmennesker. Retten til å gå ut av tiden er så personlig betydningsfull at den må være absolutt,

den må trumfe alt annet. Dette er perspektivet som ofte går igjen i medietfortellinger: Kan man lese historien om Inger Staff-Poulsen eller Brittany Maynard og si *nei, du får ikke lov?*

Sett fra et annet perspektiv vil enhver slik rettighet fordre plikter av andre mennesker og store strukturelle samfunnsendringer. Skaper vi et samfunn som er innrettet på å utøve dødshjelp i organiserte former, følger det konsekvenser av dette. Det handler om en leges eller en psykologs plikt til å gi en vurdering, til å skaffe visse medikamenter til veie, til under visse omstendigheter å være til stede i et rom. Det handler om hvilke konsekvenser innføringen av en rettighet vil få for profesjonsutøvelse (se kap. 9). Fortellinger om mennesker har sjelden bare én skikkelse; de involverer både hovedpersoner og viktige bifigurer.

Normer endrer seg, det samme gjør lover. Under visse omstendigheter lar samfunnet seg forandre. Da åpner et rom seg som ikke tidligere var åpent. Vi vet ikke hvordan det vil se ut. Historier endrer seg etter hvilken slutt de får. Brittany Maynards historie fikk en vakker slutt – det vil si, en estetisk og moralsk tilfredsstillende slutt – og ble dermed en sann tragedie. Et lengre sykeleie, en mindre planlagt og mer tilfeldig død ville vært annerledes, og dermed ville hele historien vært annerledes, og neppe heller verd å fortelle i media. Hun valgte ikke antagonist eller dramaturgisk forløp, men hun valgte utfallet og skapte dermed også et rom for katarsis, for renselse – for andre. Det var hennes liv, men det var mange av oss som betraktet det utenfra og lette etter en moralsk leksjon, etter en læresetning. Med moralen blir historien til en fortelling. Den blir lettere å huske, lettere å bære med seg og lettere å gjøre til sin egen.

Skjønt, *til sin egen?* Brittany Maynard er død, og det er vi, du som leser (her, nå) og (forhåpentligvis, fremdeles) jeg som har skrevet, som må fortolke, internalisere, gå videre. Døden handler ikke om døden, den handler om livet. Den handler om hva det vil si å være menneske.

4 Fortellingenes kraft

Fortellingen om den nødvendige, lykkelige døden fortelles igjen og igjen. Den moralske leksjonen består i at *dette* er det menneskelige: det å velge avslutningsøyeblikket selv, alene, autonomt. Dette er den humane retten

å gi andre. Seg selv gir man en historie man kan være bekjent av: passe lang, passe velformet, uten unødig lidelse. Klipp av tråden før den ryker. Slike fortellinger dukker jevnlig opp i media, som her, fra Dagbladet.no:

Tittel: «14 år gammel med uhelbredelig sykdom. Har et siste ønske og det får hun oppfylt.»

Undertittel: «Gir opp kampen mot muskelsykdommen.»

Jeg klikket på saken mot bedre vitende; jeg ville ikke egentlig vite hvilken muskelsykdom det var snakk om. Jeg har en muskelsykdom selv, en – som det heter – *uhelbredelig sykdom*. Noen ganger vet jeg med sikkerhet at min situasjon er unik, at jeg ikke automatisk hører til i en gruppe eller klasse mennesker bare på grunn av en diagnose. Andre ganger er jeg mer usikker. Det er slik det er med identitet og identifikasjon; det varierer med omstendighetene.

Selv sier jeg ikke «sykdom» så ofte. Jeg trenger det ordet til jeg *føler* meg syk, til jeg har influensa, til noe annet skulle skje. Min uhelbredelige sykdom er en grunntilstand, en funksjonsnedsettelse. Disse ordene forsøker å favne noe permanent, et utgangspunkt, som ikke er uproblematisk, men som heller ikke har så mye til felles med sykdomsbegrepet slik det vanligvis brukes.

Sykdom er unntak, progresjon, dramaturgi og fortelling. Det jeg har, stedet der jeg befinner meg, er noe annet. Den britiske sosiologen Tom Shakespeare har brukt ordet *predicament*. Det er et godt ord på engelsk. På norsk nøler jeg. En «knipe» er det ikke riktig, det å være født med en slik muskelsykdom, for da er hele livet en knipe, og det er en historie jeg ikke ønsker å fortelle om meg selv. «Situasjon» er for nøytralt. Det er en serie utfordringer det er snakk om her, av varierende alvorsgrad, det er å ikke riktig få tak om det man griper etter. Dette kan være et glass med vann, det kan også være en livbøye.

Dermed får det bli omskrivningen (og eufemismen) «vanskelig livssituasjon»; det er det jeg snakker om. Med Lawrences terminologi er jeg nok heller en av *the halt* enn en av *the sick*. Jeg går noen skritt, jeg bruker en elektrisk rullestol, jeg har vondt i anklene.

Litt mer av mediefortellingen om en annen, fra Dagbladet.no (Borgstrøm, 2016), som fortalte den slik:

Den amerikanske tenårings Jerika Bolen, gir opp kampen mot muskelsykdommen spinal muskelatrofi type 2. (...) 14-åringen har bestemt at hun har lyst til å avslutte livet etter sommeren. Det er et valg hun har tatt, mens hun enda har muligheten til å formidle sine ønsker.

Ah. Det *var* spinal muskelatrofi. Det var den sykdommen. Type 2, riktignok. Diagnosen min var en gang spinal muskelatrofi type 3. Jeg skriver «var», fordi jeg fikk en ny diagnose. Den kliniske genetikken hadde blitt mer presis, nye markører lot seg identifisere. Men fra begynnelsen av åttitallet og i nesten tre tiår var det spinal muskelatrofi jeg hadde, det var navnet på den «vanskelige livssituasjonen» jeg befant – og befinner – meg i.

Fortellingen om Jerika Bolen hadde en tydelig dramaturgi. Det dreide seg om en kamp. En fortelling om å kjempe, om å tape, men å tross alt vinne en liten seier – autonomiens seier – i selve nederlaget. Det er seieren som ligger i selvvalgt død, det er dødens triumf.

Jenta «feirer livet med et ball». Der var det: la musikken spille opp. D. H. Lawrence tok feil, det er ingen som trenger å ledes. *The sick, the halt, and the maimed*. De går selv.

Jeg var skeptisk til Lawrence lenge før jeg leste hva han mente om eugenikk. Jeg hadde tross alt lest *Lady Chatterley's Lover* (1928), og reagert mildt sagt negativt på hvilket syn den målbar på kropp og vitalitet, hva den postulerte av sammenheng mellom *styrke* og *verdi*. Det handlet om litterær identifikasjon. Jeg hadde lite eller ingenting til felles med Mellors, den vitale viltvokteren. Clifford Chatterley, derimot, den krigsskadde, bitre antagonist av en ektemann:

He could wheel himself about in a wheeled chair, and he had a bath-chair with a small motor attachment, so he could drive himself slowly round the garden [...] Having suffered so much, the capacity for suffering had to some extent left him. He remained strange and bright and cheerful, one might say, chirpy, with his ruddy, healthy-looking face, and his pale-blue, challenging bright eyes. [...] Yet still in his face one saw the watchful look, the slight vacancy of a cripple.

Som så ofte ellers i kanoniske litterære sammenhenger: Det er ikke mye å hente for oss krøplinger. På den annen side – Lawrence lot i hvert fall Clifford Chatterley gjennomleve en slags karaktermessig utvikling. Han

finner sammen med hushjelpen, Mrs. Bolton, i en slags pervertert utgave av det Constance Chatterley opplever med viltvokteren. Så det skal han ha: Lawrence ville gjøre kort prosess med de virkelige funksjonshemmede, men var mer nennsom med sin egen karakter.

En siste fortelling, fra populærlitteraturen denne gangen. Jojo Moyes skrev romanen *Et helt halvt år*, originaltittel *Me Before You* (2012), og den ble en suksess i Norge slik den hadde blitt det i andre land. Bastion forlag feiret dødens triumf på hovedpersonens vegne:

Will Traynor vet at motorsykkelukken tok fra ham viljen til å leve. Han vet at alt føles veldig smått og meningsløst, og han vet nøyaktig hvordan han skal få slutt på det.

Det vet han, og det *gjør* han. Bokens heltinne gir ham *et helt halvt år* med romantikk og magi, men når det kommer til stykket, reiser han like fullt til Sveits, til Dignitas, og tar livet av seg. Det er trist, men – for å følge formen – *usigelig vakkert*. Denne narrative estetiseringen av den gode døden er, igjen ifølge forlaget, lest av mange hundre tusen nordmenn. Da filmen kom, var det med vakre skuespillere og en produksjonsdesign som tatt ut av de glatteste, dyreste livsstilsbilagene. Jeg har til gode å finne en så *glamorøs* feiring av døden; det er så man skulle tro det var en reklame.

Hva er det som driver denne dødsbejaelsen? Jeg leter fremdeles etter gode svar. Det er ikke den *gamle* religionen. Lawrences aggressive vitalisme tilhører den sekulære moderniteten, og det samme gjør den nye bevegelsen for dødshjelp. Flere markante motstandere av dødshjelp er religiøse; noen er ateister. Men selve dødsbejaelsen virker for meg å være beslektet med en *sekulær religion*, slik dette fenomenet blir forstått blant annet av filosofen John Gray (Gray, 2018). Sekulær, rasjonalistisk, nyliberal, utilitaristisk: en ny religion, en ideologisk nyskaping med gamle, krokete røtter. Det handler om å unngå lidelse, om å maksimere det gode liv.

Dagbladet.no, august 2016: «ALS-syke Betsy inviterte til en siste fest før hun begikk legeassistert selvmord. Der var det bare én regel: «Ingen grining foran meg.» En lykkelig slutt. Saken hadde noen kritiske bemerkninger, det bringes opp bekymringer fra funksjonshemmedes organisasjoner i California. Bildene viser en smilende Betsy, omgitt av venner og

familie. I den politiske prosessen frem mot legalisering av legeassistert selvmord i California inngikk også vitnesbyrd fra Brittany Maynard.

Jeg skriver ikke om de virkelige menneskene her. Dette er viktig. Jeg kjenner ikke de virkelige menneskene. Ikke Brittany, ikke Jerika, ikke Betsy. Jeg kjenner ikke kroppene deres. Det gjorde heller ikke Dagbladets journalist eller den amerikanske publikasjonen saken ble oversatt fra. Dette handlet ikke om selve døden, men om hvordan vi forteller historier om død.

I teksten finnes ikke spy og blod og panikkangst og smerte. Ikke i bildene heller, i de eksemplene jeg nevner. De viser milde smil og trette blikk. Kroppene, de virkelige kroppene, de som bare lever én gang og så er borte for alltid, er aldri tilstrekkelig til stede i teksten. De har ingen plass i mediefortellingene. De virkelige kroppene ville gjøre de lyse, luftige, dødsbejaende fortellingene umulige. Gladsaker illustreres ikke med Brueghel-malerier.

5 Avslutning. Udødelighetens illusjoner

Hva er formålet med eksistensen, hva lever vi for? Er det meningsfylt å bruke vår tilmålte tid på noe annet enn å etterstrebe udødelighet, siden fruktene av all annen anstrengelse – gleder, sorger, nytelse, kunnskap og kjærlighet – vil forsvinne sammen med den som har strukket seg etter dem? Mange religioner har et pose-og-sekk-svar: Udødeligheten kommer til den som lever riktig her og nå, i tanke og/eller gjerning. Den sekulære moderniteten har derimot ikke funnet noen løsning på dilemmaet, men i stedet endt opp med en slags optimaliseringskrise. Svært mye av den moderne statens virke er giret inn på å maksimere livskvaliteten vår fra unnfangelse til grav. De positive konsekvensene er mange, som bedre trafiksikkerhet og kosttilskudd til gravide, men parallelt styrkes mekanismene for å abortere – eller avslutte, ved dødshjelp – det sub-optimale livet.

Dødshjelp og drømmen om udødelighet er motpoler. Likevel møtes de, på underlig vis, i en roman av en annen klasse enn *Et helt halvt år*. Don DeLillo skriver i romanen *Zero K* (2016) om udødelighetsdrømmen som ikke helt kan skilles fra dødsdriften, om hvordan begge disse fantasiene har å gjøre med vår senkapitalistiske, tekno-utopiske, kosmopolitiske

samtid. Det er en roman som handler om perfektjon, og om å ta avstand til livet og dets vedvarende problemer.

Handlingen i denne boken er enkel, nesten skisseaktig. Jeffrey Lockhart reiser til ørkenen, til et kryogenisk laboratorium midt i Kasakhstan. Der er faren hans, en verdensmester av en milliardær, i ferd med å ta farvel med sin dødssyke kjæreste. Hun vil la seg fryse ned, sove til det utvikles en kur for sykdommen hennes, for så å våkne opp i en vidunderlig ny verden. Dreiningen i boken, det kan knapt kalles en overraskelse, gjelder Jeffreys far. Han bestemmer seg for også å la seg fryse ned, selv om det ikke er noe galt med ham. Kanskje nettopp derfor: Skal han tines opp, er det bedre om han lar seg fryse ned *nå*, før det kroppslige forfallet rammer ham, slik det rammer oss alle, før det gjør livet prinsipielt utålelig.

Zero K – null grader Kelvin, det absolutte nullpunkt – er naturlig nok en kjølig bok. Den er ikke uten humoristiske innslag, men er ført i den samme, poetisk-kliniske tonen som DeLillo særlig har rendyrket de siste tiårene. Man kan gripe romanen an med utgangspunkt i Edward Saids tanker om *late style*. Said hevdet at hos mange kunstnere som nærmer seg slutten av karrieren, nærmer seg døden, er det slik at visse stilistiske enkeltelementer blir rendyrket og gjort underligere. Beethovens musikk blir mer preget av det uventede, av dissonanser, Shakespeares stykker blir underligere, åpnere, mørkere. *Late style* preger en kunstner som mestrer de kjente formene, men vil søke inn i det ukjente. Samtidig er det en elegisk form. Det er en sørgesang for livet, som likevel er noe ganske annet enn en sang om dødens triumf.

Zero K er en spøkeshistorie uten det eksplisitt overnaturlige elementet, den søker mot det transcendent og mystiske uten å forlate den materielle verden vi lever i. Som sagt: Bare milliardærer er garantert å komme til himmelen.

I virkeligheten finnes det jo en håndfull mennesker som tror på udødeligheten, flere av dem fra den globale middelklassen og enkelte av dem nordmenn, som abonnerer på tjenestene til kryogenikk-firmaet Alcor. Når én av disse siste dagers heldige sjekker ut, sjekker de samtidig inn i en tank med frostvæske i Arizona, forutsatt at alt går etter planen – som jo er logistisk krevende. To millioner kroner til et amerikansk firma er en noe høyere innsats enn vi er vant med fra norsk helsevesen, men det er jo

forståelig at noen vil satse likevel. Større beløp tapes på børsen hver dag, om enn ikke av de fleste av oss.

DeLillo stiller det underliggende spørsmålet, det jeg gjerne skulle hatt besvart: Hvorfor er det ikke flere som reiser til Arizona *nå*, mens de ennå er friske og sunne? Om man først tror, bare litt, på kryogenikkens potensielle mirakel, er det ikke da fryktelig risikabelt å vente til man har lungekreft i fjerde stadium eller har snublet ut foran bussen? Jeg har reist en del rundt i verden med en stor elektrisk rullestol. Basert på hva som jevnlig har skjedd med den på vei inn og ut av bagasjerommet, er jeg nysgjerrig på hvordan den siste transportetappen vil forløpe for kryogenikerne.

Når det kommer til stykket, har teknologioptimismen en appell som minner om religionens. Vi tror, absolutt og helt sikkert, at vi skal bli frelst. Men både Gud og singulariteten er fjerne. Vi drømmer om frihet fra kroppslig forfall, fra politisk kamp og fra stadig strev. DeLillo beskriver denne drømmen, kontrasten mellom de antiseptiske omgivelsene i ørkenen og de skitne gatene hjemme. Han beskriver de rike, triste menneskene som er på vei ned i kryogenisk limbo, flytende i væske, nakne og hårløse. I grunnen beskriver han en livmor, og kanskje lengter vi alle tilbake til det stadiet. Uten sorger, uten dødsbevissthet.

Dette kapittelet har søkt utover de umiddelbare og institusjonelt forankrede problemene knyttet til dødshjelp. Det har tematisert noen av fantasiene og fabuleringene som oppstår rundt disse temaene; jeg tror ikke vi kommer utenom disse. Døden er, som flere filosofer har påpekt, prinsipielt utenkelig. Det vil si at vi kan verken forestille oss eller forstå vår egen død. Lev Tolstojs novelle *Ivan Iljitsj' død* tematiserer denne umuligheten. Den handler om et menneske som dør, og om hvordan det i menneskene rundt ham, sammen med mange andre følelser, oppstår en slags underlig lettelse over at døden – i hvert fall denne gangen – er noe som rammet *ham*, en annen, ikke dem.

Fortellinger om dødshjelp løftes frem av mange årsaker. Jeg skal være den siste til å mistenkeliggjøre de som selv vil fortelle om sine valg, om sine ønsker. Men jeg tror vi er tjent med å se nøye på hvilke rammer som tilbys, hvilke mønstre som finnes i kulturen. Fortellingen om den gode død er nettopp det, en fortelling, som også kan være egnet – og ment – til å la oss andre leve bedre med oss selv, og vår verden. Inntil videre.

Referanser

- Binding, K. & Hoche, A. (2012). *Allowing the destruction of life unworthy of life: Its measure and form*. Suzeteo Enterprises.
- Borgstrøm, H. (2016, 25. juli). 14 år gammel med uhelbredelig sykdom. Har et siste ønske og det får hun oppfylt. *Dagbladet*.
- Boulton, J. T. (1979). *The letters of D. H. Lawrence, vol. I, 1901–1913*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Carey, J. (2012). *The intellectuals and the masses: Pride and prejudice among the literary intelligentsia 1880–1939*. New York: Faber & Faber.
- DeLillo, D. (2016). *Zero K*. New York: Simon & Schuster.
- Didion, J. (1979). *The white album*. New York: Simon & Schuster.
- Fairclough, N. (2015). *Language and power*. London: Routledge.
- Gray, J. (2018). *Seven types of atheism*. New York: Farrar, Straus and Giroux.
- Grue, J. & Moen, O. M. (2016). En brevveksling på liv og død. *Morgenbladet*. Hentet fra <https://morgenbladet.no/aktuelt/2016/10/en-brevveksling-pa-liv-og-dod>
- Lawrence, D. H. (1928). *Lady Chatterley's lover*. Firenze: Tipografia Giuntina.
- Moen, O. M. & Sterri, A. B. (2019). *Aktiv dødshjelp. Etikk ved livets slutt*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Moyes, J. (2012). *Me before you*. London & New York: Penguin.
- Staff-Poulsen, I. (2019, 2. februar). Vedlagte kronikk er kanskje litt kontroversiell – fordi jeg er død. *Dagbladet*. Hentet fra <https://www.dagbladet.no/kultur/vedlagte-kronikk-er-kanskje-litt-kontroversiell---fordi-jeg-er-dod/70706493>

Ordforklaringer

- heller: snarare/snarere (S/D)
- nøle: tveka (S), tøve (D)
- passé: lämplig (S), tilpas (D)
- sendrektig: förhalande (S), henholdende (D)
- tines opp: tina upp (S), blive optøet (D)
- vrimplende: myllrande (S), myldrende (D)

